

Spontaan ontwikkelde berm in het Bijgaardenpark (Gent) Foto Evelyne Fiers

Inzaaien in openbaar groen

Wat met de biodiversiteit?

Openbaar groen speelt een belangrijke rol in het dagelijks leven van zowat iedereen. Iedere dag rijden we met zijn allen langs duizenden kilometers wegberm, we passeren rotondes, we rijden en wandelen onder laanbomen, door parken, Voor velen is openbaar groen de belangrijkste dagelijkse portie 'natuur'. Daarnaast heeft groen een positieve invloed op de mentale gezondheid, zet het aan tot bewegen, verbetert het de sociale cohesie en de leefbaarheid van wijken en verhoogt het de waarde van onroerend goed. Het is dan ook geen overdrijving te stellen dat openbaar groen onze samenleving vorm geeft en mee ons welzijn bepaalt. Het is daarom goed om even stil te staan bij de verschillende functies van openbaar groen, en wat de consequenties zijn voor hoe we ermee omgaan. We gaan meer bepaald in op de rol van openbaar groen voor het behoud van biodiversiteit in relatie tot de problematiek van aanplanten en inzaaien.

Kweekvijver voor biodiversiteit

Vlaanderen heeft met 65.000 kilometer aan wegen zowat het dichtste wegennet ter wereld, met een dito netwerk aan wegbermen. Een

wegberm heeft duidelijk een andere primaire functie dan een rij laanbomen of een stadspark. Maar alle openbaar groen kan zodanig ingericht worden dat het ook biodiversiteit bevordert. De bermen van de verkeerswisselaar van de E314 op de E40 in Leuven bij-

voorbeeld, huisvesten een vijftal soorten wilde orchideeën en diverse zeldzame ongewervelden die er spontaan zijn gekomen als gevolg van een doordacht maai-beheer. Zulke successen illustreren het enorme potentieel dat wegbermen hebben als bronnen van biologische

Hooilandperceel in Gentse St-Baafskouter, ingezaaid met een mengsel van inheemse soorten afgestemd op de lokale condities
Foto Fris in het Landschap

diversiteit. Afgezien van wat halfnatuurlijke graslanden zijn wegbermen zo ongeveer de enige 'graslanden' die niet doelgericht bemest worden/werden, waardoor ze (soms) ontsnapt zijn aan de decennialange vermesting van ons landschap. Voedselarme graslanden behoren tot de meest soortenrijke biotopen ter wereld, maar zijn in Vlaanderen zeldzaam geworden. En daarmee ook honderden planten- en diersoorten. Ook openbare besturen houden niet zo van de huidige eenheidsworst van vermeste graslanden en bermen: een voedselrijke berm kost veel meer aan maai-beheer en maaiselverwerking dan een schrale soortenrijke berm.

Biodiversiteit van primair belang

Naast wegbermen zijn ook parken en tuinen in toenemende mate belangrijke eilandjes voor biodiversiteit, met name van bestuivende insecten: een leger van ca. 350 soorten bijen en hommels, 200 soorten zweefvliegen en tal van andere soorten. Ongeveer 35 percent van de omzet in de landbouw hangt af van gewassen die bestuiving door insecten nodig hebben. Tal van recente studies tonen aan dat honingbijen alleen verre van voldoende zijn en -door een gebrek aan imkers en ineenstorting van bijenpopulaties- het ook niet in hun eentje kunnen bolwerken. Het garanderen van een diversiteit aan insecten (via diversiteit van planten), met andere woorden, is niet zomaar een kwestie van het behagen van enkele groene rakkers, maar is van primair belang voor landbouw en maatschappij.

Inzaaien

Openbaar groen heeft door zijn immense oppervlakte het potentieel om mee een motor te zijn voor het behoud van biodiversiteit en van ons natuurlijk patrimonium. Dit is één van de uitgangspunten van het Harmonisch Park- en Groenbeheer. Een veel gebruikte maatregel in openbaar groen is om in te zaaien en aan te planten. Als je met groenbeheer wil inzetten op integratie met biodiversiteit dan loont het om na te gaan hoe dat (ingezaaid) groen best van al aansluit bij je doel enerzijds en de lokale en regionale biologische context anderzijds.

“ Per slot van rekening maalt niemand om het aanplanten van bomen en struiken, waarom dan wel bij kruiden?

Inheems of niet?

Er is veel heisa omtrent het *inheems karakter* van aanplantingen. Al te vaak leidt een ongenueanceerd en emotioneel debat hierover tot een polarisering in voor- en tegenstanders. Een breed ondersteund en gefnuikt opinie-artikel in het toonaangevend wetenschappelijk tijdschrift Nature (Davis et al., 2011) stelt dat we soorten niet moeten beoordelen op hun oorsprong, maar op wat ze doen: hun lokale en regionale inpassing in een ecosysteem, de

functie die ze daarin vervullen en hun interacties met andere soorten. Overlastsoorten hoeven niet uitheems van oorsprong te zijn. 'Overlast' is ook maar een term gebonden aan een waardeoordeel dat vasthangt aan een referentiekader.

Centraal in de discussie is de rol van evolutie (lokale adaptatie) en co-evolutie. Onder lokale adaptatie verstaat men doorgaans dat inheemse planten met een regionale herkomst beter aangepast zijn aan de lokale en regionale omstandigheden (klimaat, bodem,...). Deze relatie is niet altijd positief, bijv. wanneer de standplaatscondities zelf onnatuurlijk zijn zoals in steden. Het succes van bepaalde uitheemse soorten toont ook dat dit argument niet sluitend is. Invasieve uitheemse soorten en succesvolle, zich uitbreidende inheemse soorten hebben vaak dezelfde eigenschappen. Het succes van een plant, inheems of uitheems, is vaak minder functie van zijn geografische oorsprong dan wel van zijn mogelijkheden om het huidige, door de mens beïnvloede landschap te exploiteren.

Co-evolutie

Op vlak van biodiversiteit echter wordt de rol van co-evolutie onderschat: organismen evolueren niet in afzondering aan lokale condities. Ze staan net in permanente, dynamische interactie met competitoren, herbivoren, pathogenen, parasieten, symbionten. Ze hebben hun specifieke functie in voedselwebben... In de loop van duizenden jaren van evolutie, is er een wederzijdse aanpassing van organismen ontstaan binnen ecosystemen. Dit continue proces van co-evolutie heeft niets te maken met een *ecologisch evenwicht*, het is eerder een permanente staat van oorlog tussen soorten (een wapenwedloop) of om wederzijdse specialisatie. Uitheemse plantensoorten hebben daarentegen die co-evolutie met inheemse organismen nog niet doorgemaakt. Zo is de Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), in Engeland ingevoerd in 1724, er waardplant van slechts twee soorten (nacht)vlinders, tegenover minstens vierenzestig soorten bij de zomereik (*Quercus robur*). Daar zijn duizenden jaren van co-evolutie aan voorafgegaan. Hoewel toeval mee heeft bepaald

welke soorten de IJstijden hebben overleefd en nu inheems zijn, is de co-evolutie die sindsdien is gebeurd tussen honderden soorten planten, dieren en andere organismen, uiteraard niet toevallig. Dit is dus wel degelijk relevant voor de definitie van 'inheems' en de keuze die we maken bij aanplanten en inzaaien. Niet noodzakelijk voor de plant, maar wel voor een heleboel andere soorten die ermee geassocieerd zijn. Streekeigen zaaigoed en plantmateriaal van inheemse soorten heeft dus een intrinsieke meerwaarde voor biodiversiteit.

Verweving en dooradering

Vlaanderen is de meest versnipperde regio van Europa. Het gebrek aan verbindingen tussen natuurgebieden is een zeer groot probleem voor het behoud van biodiversiteit. Voor vele organismen is het landschap tussen (natuur)gebieden te ongeschikt om van de ene naar de andere plek te raken. Openbaar groen is echter overal aanwezig en kan dus ook een sterk verbindende functie uitoefenen, bijv. als lange berm linten tussen natuurgebieden, mits ze goed beheerd worden. Steden en gemeenten geven hieraan invulling via een samenhangend netwerk van groene weefsels, met vingers die de stad in contact brengen met het buitengebied. Doordat vele planten lokaal of regionaal al verdwenen zijn uit het landschap en er niet snel spontaan terug kunnen geraken, kan inzaaien overwogen worden, om zo berm- en akkerplanten terug te krijgen waar de omstandigheden geschikt zijn. Per slot van rekening maakt niemand om het aanplanten van bomen en struiken, waarom dan wel bij kruiden? Een doordacht bermbeheer kan dan het potentieel effectief vervullen. Dit vraagt uiteraard een inspanning van overheden, inclusief het doen respecteren van de integriteit van het openbaar karakter van wegbermen. Al te vaak worden bermen in landelijke gebied mee ingeploegd, mee bemest of met herbiciden bespoten.

Inzaaien

De eerste vraag die men zich zou moeten stellen is of inzaaien wel nodig is. Zaaien kost geld, en spontane ontwikkeling kan soms snel prachtige resultaten opleveren als men het perceel beheert volgens principes van ecologisch maaibeheer (Foto 1). Dit houdt in dat

men maait na de bloei en zaadzetting van de doelsoorten, en het maaisel afvoert. Dit leidt tot verschraving van de bodem, met een meer kruidenrijke vegetatie (bloemen) als gevolg. Wanneer er echter zeer snel resultaat moet geboekt worden kan men inzaaien met mengsels van zaden van planten die afgestemd zijn op de lokale bodemcondities (bijv. droog zand, vochtig leem,...), de ruimtelijke inpassing (bijv. stadscentrum, buitengebied,...) en op de regionale context (bijv. Haspengouw vs. Houtland). Het Technisch Vademecum Kruidachtigen (Fiers et al., 2012) kan hierbij als handvest en ideeënboek dienst doen. Als vuistregel kan men stellen dat hoe natuurlijker de inplanting is, hoe nuttiger en belangrijker het ook is om de soortensamenstelling en herkomst af te stemmen op wat er regionaal aanwezig is. Het kan niet de bedoeling zijn dat het genetisch materiaal van een gevulde roze cultivar van korenbloem (*Centaurea cyanus*) zich gaat vermengen met de ons nog overblijvende wilde populaties. Op een rotonde in de stad kan een bont zaadmengsel van willekeurige origine misschien weinig kwaad, in landelijk gebied is dat niet aan te raden als maatregel voor de biodiversiteit.

Weet wat je zaait

Er is tegenwoordig een groot aanbod van zaadmengsels op de markt. Ook al willen openbare besturen werken met inheems en streekeigen materiaal, in de praktijk is er vaak een gebrek aan duidelijke naamgeving en herkomstvermelding. De exacte inhoud van de zaadmengsels (soortensamenstelling) of de herkomst van de zaden is zelden duidelijk. Of de koper wordt niet of foutief op de hoogte gesteld van de status van de plantensoort (inheems, ingeburgerd, uitheems, uitheems en invasief,...). Bovendien wordt de soortechtheid (zit de juiste soort in de verpakking?) niet steeds gegarandeerd of wordt door de verdeler zelf op de verpakking gewag gemaakt van streekeigen materiaal terwijl de soortenlijst duidelijk anders aantoont.

Bepaalde leveranciers, beroepsorganisaties en overheden hebben hier reeds aandacht voor, onder meer via een ondertekening van de gedragscode invasieve planten (www.alterias.be). De Waalse Overheid geeft, sinds de omzendbrief over invasieve exoten van 23 april 2009, alvast het goede voorbeeld door standaard een 'invasieve plantentoets' in te

bouwen bij openbare aanbestedingen. Een eenduidige vermelding van de exacte samenstelling alsook de herkomst (lokaliteit of regio) is aangewezen voor mengsels die verdeeld of aangeboden worden voor herstel van biodiversiteit, zowel voor particulieren in tuinen, als voor groendiensten en landbouwers. Over deze 'instandhoudings-mengsels' bestaat een specifieke Europese Richtlijn die de informatiecriteria waaraan zo'n mengsel moet voldoen, scherp stelt (Richtlijn 2010/60/EU van 30 augustus 2010). Bepaalde leveranciers geven intussen duidelijke informatie over de status van de soort (inheems of niet) en vermelden of er rekening gehouden wordt met de regio van herkomst van het zaaigoed. Dit is alvast een criterium dat openbare besturen in een bestek kunnen meenemen.

Tot slot

We kunnen samenvatten dat inzaaien in openbaar groen een grote meerwaarde kan betekenen voor biodiversiteit. Dit is echter pas ten volle realiseerbaar wanneer het gecombineerd wordt met een doordachte visie omtrent de samenstelling, de zaadherkomst, de inpassing in de lokale en regionale ruimtelijke context en het nabehoor.

Tekst

Joachim Mergeay, Tim Adriaens
 Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
joachim.mergeay@inbo.be

Geciteerde literatuur

Davis, et al. (2011) - Don't judge species on their origins, *Nature* 474, 153-154
 Fiers, E. Et al. (2012) – Technisch Vademecum Kruidachtigen, uitgave ANB

Meer info

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
 Onderzoeksgroep Genetische Diversiteit
 Gaverstraat 4 | 9500 Geraardsbergen
 T. 054 436 157

Website

www.inbo.be

Een meer gedetailleerd rapport omtrent inzaaien in openbaar groen is verkrijgbaar via info@inbo.be met referentie INBO.A.2012.80.